

Князь Т. М. Трансформації фразеологізмів української мови в текстах сучасної публіцистики. Українське мовознавство: зб. наук. статей. Київ: Монограф, 2015. Вип. 45/1. С. 157-161.

Тетяна Князь
Харківський національний аграрний
університет ім. В. В. Докучаєва

ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

На матеріалі сучасної української публіцистики в статті проаналізовано фразеологічні одиниці української мови на позначення заможності. Розглянуто можливі види трансформації фразеологізмів, виявлено специфіку і роль їх функціонування.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, структурно-семантична трансформація, заможність.

Динаміка фразеологічного масиву української мови зумовлена наявними потужними змінами політичного, соціального, культурного життя, що обґрунтовує як появу нових, так і трансформацію активних мовно-виражальних засобів. Н. Г. Скиба зауважує: "Трансформування ФО як надзвичайно поширений стилістичний прийом і в художніх, і в публіцистичних текстах, з одного боку, сприяє певній перебудові традиційної фразеологічної системи, а з другого, – є потужним імпульсом до оновлення її виражальних засобів" [4, с. 10]. При цьому проблема дослідження трансформації фразеологічних одиниць (ФО) не є новою для лінгвістики, однак викликає жвавий науковий інтерес, про що свідчать роботи: О. Андрейченко, Г. Біловус, В. Білоноженко, О. Важеніної, І. Гнатюк, Н. Кочукової, Н. Скиби, І. Тараби, В. Ужченка.

Ми звернулися до аналізу матеріалу сучасних публіцистичних видань з метою виявити можливі зміни у структурі й семантиці фразеологічних одиниць української мови, зокрема на позначення заможності, з'ясувати специфіку й роль їх функціонування в тексті для створення конкретного уявлення про стан заможності людини.

Одним із поширених і продуктивних структурно-семантичних способів трансформації ФО в мові сучасної публіцистики є субституція. Лексична заміна компонентів ФО передбачає різні стилістичні функції: пристосування ФО до певної ситуації, оновлення виражальних засобів, розвиток фразеологічного значення, посилення емоційності мовлення, вираження особистого ставлення автора до конкретної події тощо.

ФО **ласий ресурс** являє собою трансформовану узуальну одиницю ФО **ласий (лакомий) шматок (кусок)** – "що-небудь найкраще, принадне, вигідне; комфортне, забезпечене життя" [6, с. 778]. ФО характеризує певні джерела, що приносять людині чималі прибутки (гроші): *Тому минулої п'ятниці з ним і поводитись, як поводяться в нас з людиною, котра має доступ до ласого ресурсу* [9, с. 18].

Фіксуємо трансформований фразеологізм **вилітати на вітер** (пор. **викидати / викинути на вітер** "легковажно витрачати гроші" [6, с. 72]). Автор використовує субституцію, де слово-компонент **вилітати** реалізує семи "швидко", "стрімко", що впливає на актуалізацію цілісного значення "швидко витрачаються": *Не завадить і посилити контроль якості препаратів, щоб кошти – і людські, й бюджетні – не **вилітали на вітер*** [19, с. 5].

Низка перетворень фразеологізмів пов'язана з порушенням їх традиційного кількісного складу. Розглянемо випадки поширення фразеологізму. Як правило, виділяється три види поширення компонентного складу ФО: атрибутивне, об'єктне та обставинне. Слід зазначити, якщо при атрибутивному поширенні ФО нарощується лише

один компонент (той, що визначає), то при об'єктивному і обставинному поширюється фразеологізм у цілому іншими словами [2, с. 41].

У журналі "Український тиждень", наприклад, автори вживають трансформований фразеологізм **дивитися як на дійну корову**, в якому актуалізується цілісне значення ФО *дійна корова* – "джерело прибутку" [6, с. 308]. *"У Гуляйполі на нас дивилися, як на дійну корову, – розповідає Олесь Доній. – Лише за оренду стадіону ми щороку платили 20 тис. грн....."* [15, с. 49].

Узуальний фразеологізм **аж гай шумить (шумітиме)** зафіксований зі значенням "виражає інтенсивність якоїсь дії" [5, т.11, с. 562]. Проте в тексті трансформована ФО має інше значення: *Свій вибір [пан Мірошнік] пояснив так: "Проблема не у політичній силі, а в людях, які її представляють на місці. Коли у нас прийшли до влади "помаранчеві", крали так, аж гай шумів."* [7]. Спостерігаємо у даному випадку поєднання ФО зі словом **красти**, від чого у значенні ФО, завдяки контекстуальному оточенню, з'явилися додаткові семи "багато красти чогось". Трансформований фразеологізм має негативні конотації, оскільки характеризує ситуацію, коли збагачуються нечесним способом за рахунок інших.

Висвітлюючи проблему посилення вимог щодо конкретного адресата (заможних представників британського суспільства), автор використовує трансформований фразеологізм **закрутити гайки багатіям**: *Консерватори шукають додаткової підтримки серед заможних, а лейбористи знову прагнуть привабити увагу профспілок і робітників обіцянками більш лівого, "соціалістичного" курсу, спрямованого на те, щоб **закрутити гайки багатіям*** [16, с. 44] (пор.: **закручувати (закрутити, підкручувати, підкрутити і т. ін.) гайку** – "посилювати вимоги, підтягувати в роботі") [5, т.2, с. 16].

Намагаючись дати якнайточнішу характеристику фінансовому становищу людини, автор звертає увагу на способи отримання грошей – наполеглива праця або ж навпаки легка, без особливих ускладнень чи навантаження робота. Вербалізується така характеристика, у нашому випадку, у вигляді трансформованого фразеологізму **смажені фазани з неба падають** (узуальна ФО **падати / впасти з неба**, *перев. із запереч.* – "дістатися кому-небудь дуже легко, без труднощів і т. ін." [6, с. 480]). Наприклад, *Коли хтось не задоволений своїм фінансовим чи соціальним становищем, кажуть: "Ти ж бо дзвонив ключами, тож не скаржся". І справді – треба вперто працювати, смажені фазани з неба не падають* [17, с. 40]. Як відомо, фазан є цінним мисливсько-промисловим птахом, якого розводять у спеціалізованих господарствах, тож уведення до структури ФО слів-компонентів **смажені фазани** актуалізують сему "щось дуже цінне / вартісне".

Трансформація лексичного наповнення узуальної ФО **перепадати / перепастися у кишеню** зберігає цілісне значення ФО – "мати грошовий прибуток" [6, с. 519], однак і субституційний елемент (**потрапити**), і розширення компонентного складу (**в приватну**) активізують уявлення про іншу економічну реалію сьогодення – активні приватизаційні процеси, що стосуються зміни державної форми власності на приватну: *Скільки потрапить у приватну кишеню завдяки цим схемам, розповів Анатолій Гриценко* [13, с. 32].

Семантичні трансформації – це зміни традиційної семантики фразеологізму, спричинені його актуалізацією в особливих контекстуальних умовах, унаслідок чого узуальне фразеологічне значення набуває додаткових відтінків або ж реалізується семантична двоплановість чи то окремих компонентів, чи сполучення в цілому [1, с. 84].

У текстах сучасної української публіцистики виявлено ФО, які розширюють свою семантику за рахунок розширення сполучувальних

можливостей. ФО **тепле місце**, *ірон.* функціонує в українській мові зі значенням "порівняно легка або вигідна робота" [6, с. 513], однак у тексті фразеологізм розширює своє значення "фінансово прибуткова, порівняно легка або вигідна робота". Наприклад: *Можливо, ці люди <...>, не хотіли лізти на рожен і ризикувати власним **теплим і дохідним місцем*** [14].

ФО **покласти на [обидві] лопатки** кого має значення "перемогти в дискусії, полеміці, суперечці кого-небудь" [6, с. 535]. Хоча в тексті фразеологізми реалізує дещо інше значення: йдеться про перемогу над керівниками різних підприємств, а також зміну органів влади, що в подальшому привело до фінансового покращення заводів, підприємств. *Проте в 1998-му сталася криза, яка дала змогу бізнес-адміністративним групам остаточно **покласти "червоних директорів" на лопатки** і тим самим відкрила шлях відбору — нехай не завжди найефективнішому, але все ж таки* [8].

У спеціально створеному автором контекстуальному оточенні фразеологізм **хліб з маслом** – "достаток" має інші значення: 1) "заробіток"; 2) "гроші для прожиття". Це свідчить про перехід фразеологізму в полісемічну одиницю. *І найчастіше по ній [опозиції] б'ють не тільки провладні (продажні) газетярі й телевізійники, але й принципові працівники пера. Перші – відробляють **хліб з маслом**, другі – з чесними намірами ушляхетнити політикум України* [18]; *За кордоном на **хліб з маслом** заробляють 6,5 млн українців* [12].

Фразеологічна одиниця **як вичавлений лимон** – "людина, яка має поганий вигляд через хворобу, переживання тощо" [6, с. 334] у контекстуальному оточенні функціонує зі значенням "збагачуватися за чужий рахунок". У названому фразеологізмі простежується розвиток нового значення. Наприклад: *Натомість усі отримані надприбутки воліють [олігархи] спрямовувати на здобуття контролю над іншими*

об'єктами, які потім знову **вичавлюють як лимон**, щоб продовжити далі означений ланцюжок [10, с. 17].

У текстах газет, журналів зустрічаються випадки, коли в порівняно невеликому контексті навмисно з метою експресії, звернення уваги читачів творчо поєднуються в одному стійкому виразі як буквальне, так і переносне значення, тобто подвійна актуалізація ФО. Рівноправна реалізація прямого і фразеологічного значень відбувається за рахунок смислової взаємодії з елементами контекстного оточення. Наприклад, *По-перше, молоді люди хочуть бути незалежними, а тому йти до тата й мами з **протягнутою рукою** якимось не по-дорослому* (Любомира Коваль) [11, с. 7] (з широкого контексту відомо, що іноді молоді люди ідуть до батьків і беруть у них із рук гроші).

У мові сучасної публіцистики авторські трансформації фразеологізмів на позначення заможності спрямовані на оновлення семантики й структури традиційних ФО і зумовлені прагненням з найбільшою повнотою розкрити авторський задум. Функціонування трансформованих ФО в тексті дозволяє точно, глибоко, змістовно передати об'єктивну дійсність, виразити найтонші емоційно-експресивні реалії сучасного суспільства.

Фразеологізми української мови на позначення різного соціального стану є активним мовним запасом, актуальним для подальшого дослідження.

1. Білоноженко В. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів: монографія / В. Білоноженко, І. Гнатюк. – К.: Наук. думка, 1989. – 156 с.
2. Ганжа С. До питання про особливості функціонування фразеологізмів у сучасній українській мові / С. Ганжа // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки. – 2007. – № 75. – С. 39–41.
3. Глуховцева І. Динаміка української фразеології кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Глуховцева. – Х., 2012. – 23 с. 4. *Скиба Н.* Активні процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Н. Скиба. – К., 2005. – 16 с. 5. *Словник української мови* : [у 11 т.] – К.: Наук. думка, 1970-1980. 6. *Словник фразеологізмів української мови* / [укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.]. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с.

Публіцистичні джерела: 7. *Високий замок* [Електронний ресурс]. – 2012. – №204. – 1 листопада. – Режим доступу: wz.lviv.ua/ukraine/120847. 8. *Дзеркало тижня* [Електронний ресурс]. – 2013. – 25 січня. – Режим доступу: <http://dt.ua/columnists/yak-nam-stati-yizhachkami-chi-mozhlive-ukrayinske-divo.html>. 9. *Завгородня І.* Fest must go on / І. Завгородня // Український тиждень. – 2009. – № 40 (101). – 2-8 жовтня. – С.18. 10. *Заславська М.* Рай для олігархів / М. Заславська // Український тиждень. – 2012. – № 32 (249). – 9-16 серпня. – С.17. 11. *Коваль Л.* Молоді не байдикують / Л. Коваль // Урядовий кур'єр. – 2012. – 5 жовтня. – С.7. 12. *Коментарі* [Електронний ресурс]. – 2011. – 30 вересня. – Режим доступу:<http://ua.comments.ua/news/?tid=0&cid=0&sid=news&date=&top=&line=&page=2137>. 13. *Ніколов Ю.* Картопля в мундирі / Ю. Ніколов // Український тиждень. – 2011. – № 14 (179). – 8-14 квітня. – С.32. 14. *Силіна Т.* Він пиляє сук під собою. А впаде країна. / Т. Силіна // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – 2011. – 14 жовтня. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/POLITICS/> 15. *Український тиждень.* – 2009. – № 46 (107). – 13 листопада. – С.49. 16. *Український тиждень.* – 2012. – № 40 (257). – 5-11 жовтня. – С.44. 17. *Український тиждень.* – 2009. – № 47 (108). – 13-19 вересня. – С.40. 18. *Українська правда* [Електронний ресурс]. 2012. – 16 серпня. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2012/08/16/6970936/>. 19. *Урядовий кур'єр.* – 2012. – 17 серпня. – С.5.

Татьяна Князь. Трансформации фразеологизмов украинского языка в текстах современной публицистики.

На материале современной украинской публицистики в статье проанализированы фразеологические единицы украинского языка, обозначающие состоятельность. Рассмотрены возможные виды трансформации состава ФЕ, выявлена специфика и роль их функционирования.

Ключевые слова: фразеологическая единица, структурно-семантическая трансформация, состоятельность.

Tetyana Knyaz. The transformation of the Ukrainian phraseologisms in the text of the modern press.

The article analyzes the phraseological units of the Ukrainian language which denote the state of prosperity on the material of modern Ukrainian press. The possible transformation types of phraseological units, the influence and role of their functioning is described according to the text of the magazine articles.

Key words: phraseological unit (PhU), structural and semantic transformation, prosperity.